

האדם והמקום

פרשתנו היא פרשת יציאת מצרים. הזמן מהווה אחד המוקדים בה. המצווה הראשונה שנצטוו בה ישראל: "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים", וכל פרטי הפסח הם ביטוי לניסיון לנצח את הזמן והשכחה הבאה בעקבותיו. בשורות אלו רוצה אני להרהר לא בזמן, אלא במוקד שני הרמוז בה ברמז קל, המקום.

ככל הפרשות, גם פרשתנו חבה את שמה להתחלתה: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרַעֲהוּ...". המלה 'בא' נשמעת לי שלא במקומה. 'לך', הייתה מתאימה הרבה יותר. אולם, אולי בכל זאת, יש משמעות מיוחדת בשימוש דווקא במילה 'בא'? מתי אומרים אנו 'בוא'? באחד משני מקרים. אנו אומרים 'בוא', ובוזוה אנו מתכוונים ל-'בוא יחד אתי'. אך אנו אומרים גם 'בוא', בקריאה לאדם שיבוא למקום בו אנו מצויים או בו אנו מתחילים לו. ואולי כך צריך להבין את אמירתו של הקב"ה אל משה. הקב"ה מדבר אל משה במקום בו השליחות מתחילה, אך בה בעת הוא מחכה לשליח גם במקום האחר. הבנה זאת פותחת אולי צוהר להבין את אחד השמות שחז"ל נתנו להקב"ה, 'מקום'. הרי כך אנו אומרים בהגדה של פסח: "בְּרוּךְ הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא..."

אין אנו יודעים בוודאות איך נולד ייחוס זה של השם 'מקום' להקב"ה. ברור לנו איך חז"ל הבינו אותו. במדרש (בראשית רבה, סח, ט) קוראים אנו "ר' הונא בשם ר' אמי [אמר] למה מכנים שמו של הקב"ה... 'מקום'? שהוא מקומו של עולם. אמר ר' יוסי בר' חלפתא... הקב"ה מקום עולמו ואין עולמו מקומו". הקב"ה הוא למעלה מן המקום. זוהי הבנה פילוסופית אך אדחה אותה, אי"ה, לרשימתי על פרשת 'כי תשא'. כאן רוצה אני להביא בפניכם את התייחסותו של רבי נחמן מברסלב ובית מדרשו למושג המקום.

בפרקי אבות (ד, ג) אומר בן עזאי: "אל תהי בז לכל אדם, ואל תהי מפליג לכל דבר, שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום". בספרו 'ליקוטי הלכות' מעין פירוש קיומי לשולחן-ערוך, בחלק המוקדש להלכות ציצית, פירש ר' נתן תלמידו וסופרו של ר' נחמן מברסלב את דברי בן עזאי. בעקבות רבו (ליקוטי מוהר"ן תניינא א, יד). מעניק ר' נתן משמעות חדשה למילה 'מקום'. 'מקום' מתייחס לא אל החלל החיצוני, אלא אל הפנימי, אל עולמנו הסובייקטיבי. לכל אדם יש 'מקום' משלו, המבוסס על רקע היסטורי ומשפחתי, על גנטיקה וחינוך, על הלחצים החיצוניים והאופי פנימי. אין לך דבר, ואף אין לך אדם, שאין לו מקום. באותו מקום נמצאת גם השעה הפרטית וההיסטוריה האישית. מתוך אילוצי מקום זה, כך מאמינים אנו, הוא יכול לממש את חירותו. ממקום זה משקיף האדם על העולם, או אל תמונת

העולם המצויה בקרבו, שהרי כדברי קהלת (ג, יא) "גַם אֶת הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם". האדם נמצא במקום מסוים, אך המקום החיצוני חודר לתוך תוכו של האדם, ומשפיע עליו.

מכאן נובעים דברי הלל (אבות ב, ד): "ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו", דהיינו לסיטואציה שלו, למקומו הסובייקטיבי. כיצד יכולים אנו לשפוט בן אדם, אם אין אנו מכירים, אם אין אנו חיים, את מקומו הסובייקטיבי. רק הקב"ה יכול לשפוט באופן הוגן בני אדם. לפי רבי נחמן זאת היא משמעות הקביעה הקשה (דברים א, יז): "כִּי הַמְשַׁפֵּט לֹא-לֵהִיִּם הוּא". מעתה אנו יכולים להבין את השם 'מקום' שאנו מייחסים להקב"ה. הוא נמצא עם כל אדם במקום הסובייקטיבי שלו. הוא יכול לשפוט אותי כי רק הוא ממש יודע את הנתונים שעל בסיסם הפעלתי את חירותי: "ומי הוא שיכול לידע ולהגיע למקום חברו, כי אם ה' יתברך, שהוא מקומו של עולם, ואין העולם מקומו". ר' נתן מרחיב זאת (הלכות שותפים בקרקע, ה): "ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו. ומי הוא זה שיודע להגיע למקום חברו כפי גבול הדעת של חברו שמשם נמשכו ונתגלגלו כל מידותיו ופעולותיו ומעשיו? ועל - כן צריכין לקיים מה שכתוב... 'ועשו סיג לתורה' בחינת 'סיג לחכמה שתיקה'". שתיקה! אך מה נעשה ובחינו החברתיים אין אנו יכולים להימנע מלצעוק ולשפוט. ללמד זכות זה עדיין לא להרשות לאדם, יהיה מה שיהיה מקומו, לצאת ממקומו הפרטי ולפלוש לעולמם הפרטי של האחר לפשוע, להזיק, לאנוס או לרצוח. ולמרות זאת, אנו חייבים לנסות ולהבין כל אדם, במקומו הפרטי, עד גבולות האפשרות האנושית. בחזון שבעקבות פרשת העגל (שמות לג, כא), אומר הקב"ה למשה: "הִנֵּה מְקוֹם אֶתִּי". ר' נחמן מעיר: "וכל אחד ואחד יש לו מקום אצלו יתברך, ועל כן הוא לבדו יתברך יכול לדון את האדם, כי הוא יתברך בעל הרחמים, ובודאי הוא מקים בנו: 'הווי דן את כל האדם לכף זכות' (אבות א, ו)".

פגשנו למעלה את הביטוי 'אין העולם מקומו' המבטא את החרות הא-להית. האם יכול גם האדם לצאת ממקומו, או שמא הוא נידון להישאר לנצח במקום בו הוא נתון? לפי רבי נתן הוא מסוגל להתרומם מעל למקומו. שינוי המקום היא התשובה. כאן נעוצה המשמעות המטפורית של הביטוי 'לאחוז בכסא הכבוד' המצוי אצל חז"ל: "תשובה קדמה לעולם, כי תשובה היא בבחינת למעלה מן המקום, בבחינת כסא הכבוד, שהוא בחינת מקומו של עולם". זאת תשובה דתית, אך לא רק. מוכרזת כאן התקווה והאפשרות לצאת מהמקום בו שקוע האדם.

מעתה יכולים אנו להבין למה רבי נתן קשר את שאלת המקום במצוות ציצית. כשלעצמי חושב אני שהציציות מסמלות את חובותינו הסקסואליות כגברים והגבולות שאנו חייבים לכבד. יש על כך לדעתי, רמזים ברורים בספרות חז"ל. רבי נתן מוביל אותנו לכיוון אחר. ארבעת הכנפות שבטלית מסמלים את ארבע כנפות הארץ. הלוא כך אנו מתפללים לפני קריאת שמע תוך רמיזה לפרשת ציצית: "וַיְהִי־אֵנֹכִי לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ, וַתּוֹלִיכֵנוּ קוּמְמִיּוֹת לְאַרְצֵנוּ". רק לכאורה אנו מדברים רק על הגאולה הפוליטית. למעשה אנו מדברים על

הנדחים, עליהם כותב רבי נתן: "ואפילו מי שנפל לאיזה מקום לא טוב בחטאיו, ואפילו אם נפל למקום שנפל, למקום נמוך ומגשם ומלכלך מאד, חס ושלום רחמנא לצלן, אף על פי כן, צריך שיזכור בה' יתברך שהוא מקומו של עולם ששם יש מקום של כל אחד ואחד, ועל - כן אין שום נפילה בעולם כלל, כי גם משם יוכל לחזור... מכל המקומות אשר נידח לשם". לפי הבעל שם טוב, דווקא עליהם נאמר (דברים ד, כט): "וּבְקִשְׁתֶּם מְשָׁם" - "ממקום אשר הוא שם".

אנו מכנים את הייסורים – צרות. לפי רבי נתן, אנו מבטאים בכך את ההרגשה ש'צר לי המקום'. צרות המקום מביאה את האדם להיות נע ונד. כקין הוא אומר "הֲנִי גֵרֶשֶׁת אֶתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה... וְהִיִּיתִי נֶעַ וְנָד בְּאֶרֶץ" (בראשית יד, ד). זאת הגלות ואליה מתווסף השעבוד, השעבוד להשפעה השלילית של חברות מסוימות. מקומנו האישי מושפע מהמקום בתוכו אנו חיים. אנו חייבים לשמור על האקולוגיה החברתית ועל המקום האישי שלנו. מכאן הפרשנות הקיומית ליציאת מצרים, ולגאולה מהשעבוד הזה. "מִן הַמִּצָּר קָרָאתִי", והוא "עֲנֵנִי בְּמִרְחָב", וזיכה אותי בחירות מן המיצר (תהילים קיח, ה). מעתה מבינים אנו אחרת את המילה 'בוא'. בוא פירושו 'בוא יחד אתי'. הקב"ה מלווה את האדם אף כשהוא עומד לפני לפרעה ונאנק בשעבוד מצרים.